

вона для неї була пустою. А якщо зустрічались індіанці, венецианці або росіяни, то цих «жаб і черв'яків» треба було просто прибрати зі шляху» [7, гл.8]. Втім, ганебні сторінки історії західних країн зовсім не означають переваг східно-християнської цивілізації, історія якої не менш багата на колоніальні війни, геноциди, депортації підкорених народів, екологічні катастрофи і злочини проти людства. Тому не слід абсолютизувати значення форм теоретичного осягнення довкілля у вигляді філософських категорій. Але й применшувати також не слід.

Отже, просте, здавалось би, позначення довкілля як космосу або простору має насправді наслідки, що виходять далеко за межі проблеми уточнення наукової і філософської термінології.

Література:

1. *Аристотель*. О Небе. Сочинения. В 4-х т. Т. 3: Перевод /статья и примеч. П. Д. Рожанский. — М.: Мысль, 1981. — С.263-378.
2. *Асмус В. Ф.* Античная философия. Изд. 3-е, доп. — М.: Высшая школа, 2005. — 406 с.
3. *Ахундов М.Д.* Концепции пространства и времени. Истоки, эволюция, перспективы. — М.: Наука, 1982. — 224 с.
4. *Богомолов А.С.* Античная философия. 2 изд. — М.: Высш. шк., 2006. — 390 с.
5. *Вавилов С.И.* Глаз и Солнце. — Москва: Амфора, 2006. — 334 с.
6. *Журавлев В.И.* Концепция всеединства в античной и современной теоретико-вакуумной картинах мира // Ноосфера і цивілізація. — 2005. — Вип. 3(6). — С. 28-34.
7. *Кара-Мурза С.Г.* Советская цивилизация. От начала до Великой Победы. М.: Эксмо, Алгоритм, 2004. — 314 с.
8. *Леви-Брюль Л.* Первобытное мышление. Пер. с фр. Б.И. Шаревской. — М.: Академический проект, 2015. — 430 с.
9. *Лосев А.Ф.* Античный космос и современная наука. Соч. в 9-и томах. Т.1. Бытие — Имя — Космос. — М.: Мысль, 1993. — С.13-295.
10. *Павленко А. Н.* Космос // Новая философская энциклопедия. 2-е изд., испр. и допол. — М.: Мысль, 2010.
11. *Платон*. Тимей / Платон. Собрание сочинений в 4-х томах, Т. III. — М.: Мысль, 1990. — С. 451-453.

УДК: 130.123+159.955.4

Сторіжко Л.В.

Національний технічний університет України «КПІ імені Ігоря Сікорського»

ЕКЗИСТЕНЦІАЛЬНИЙ ПСИХОАНАЛІЗ – НОВА МЕТОДОЛОГІЯ ПІЗНАННЯ СУТНОСТІ ЛЮДИНИ

Екзистенціальний психоаналіз розглядає ті фактори, які є засадничими для нормального функціонування кожної особистості, сягає коренів життя людини, і тим самим протистоїть тенденції сучасної науки підмінити людину образом машини. Екзистенціалізм передбачає зосередження на екзистенції (існуванні) людини, наголошуючи при цьому, що людина повсякчас змінюється, постає. Лише «жива» істина, яка відчувається серцем, переживається на всіх рівнях буття, охоплюючи і свідоме, і несвідоме, спроможна змінити людину. Перспективні теми, які

екзистенціальний психоаналіз дає змогу побачити по-новому – це воля та прийняття рішень, конструктивних функцій тривоги та провини, поняття досвіду буття-у-світі.

Ключові слова: екзистенціальний психоаналіз, особистість, екзистенція, есенція, буття, буття-у-світі, креативність, прагнення, емоції, індивідуальність.

Сторижко Л.В. Экзистенциальный психоанализ – новая методология познания сущности человека. Экзистенциальный психоанализ рассматривает те факторы, которые являются основными для нормального функционирования каждой личности, являются наиболее актуальными для жизни человека, и тем самым противостоит тенденции современной науки подменить человека образом машины. Экзистенциализм предусматривает концентрацию на экзистенции (существовании) человека, подчеркивая при этом, что человек постоянно изменяется. Только лишь «живая» истина, которая чувствуется сердцем, переживается на всех уровнях бытия, включая и сознание, и бессознательное, может изменить человека. Перспективные темы, которые экзистенциальный психоанализ может трактовать по-новому – это воля и принятие решений, конструктивные функции тревоги и вины, понятия опыта бытия-в-мире.

Ключевые слова: экзистенциальный психоанализ, личность, экзистенция, эссенция, бытие, бытие-в-мире, креативность, стремления, эмоции, индивидуальность.

Storizhko L. Existential psychoanalysis – new methodology of cognition of a human essence. Existential psychoanalysis considers those factors that are fundamental to the normal functioning of each personality, reaches the roots of human life, and thereby opposes the tendencies of modern science to substitute human to the image of a machine. Existentialism focusing on the existences (being) of human, emphasizing that the human always changes, developing. Only «alive» truth which is feels by the heart, experienced at all levels of being covering both the conscious and the unconscious, is able to change a human. The perspective themes that existential psychoanalysis makes it possible to see in new way – this is will and decision-making, constructive functions of anxiety and guilt, the concept and experience of being-in-the-world.

Keywords: existential psychoanalysis, personality, existences, being, being-in-the-world, creativity, aspiration, emotions, individuality.

Екзистенційний підхід сягає коренів життя людини, і тим самим протистоїть тенденції сучасної науки підмінити людину образом машини, образом методик, «технік», за допомогою якої ми її вивчаємо. К.Ясперс вважає, що це процес втрати самосвідомості, який може привести до того, що ми станемо представниками останньої епохи історичної людини.

С.К'еркегор, у вченні якого слід шукати джерела екзистенціалізму, описував тривогу як боротьбу живої істоти проти небуття. За З.Фройдом тривога є повторною появою витісненого лібідо. К'еркегор зображав те, що безпосередньо переживає людина у пограничному стані, між життям та смертю. Фройд писав на технічному рівні – він знав

про тривогу, К'еркегор писав на іншому – екзистенціальному та онтологічному рівні, він знав тривогу.

Екзистенціальний психоаналіз розглядає ті фактори, які є засадничими для нормального функціонування кожної особистості. Зокрема, В.Джеймс, наголошував на важливості волі, аргументуючи це тим, що людина ніколи не зможе зробити те, чого вона вкрай бажає, сидячи у кріслі. Він не зводив епістемологію лише до самих когнітивних функцій, вважаючи, що конативний (вольовий) аспект повинен бути присутнім у будь-якому пізнавальному акті.

Гуманізм В.Джеймса дав йому змогу залучити до своїх роздумів мистецтво, релігію та етику, не поступаючись при цьому науковій позиції. Його вражала «квітуха плутанина» життя, і він залишався непримиренним до тих, хто хотів звести його до свого обмеженого і вузького уявлення про нього. Він не був проти науки, але вважав, що наука створена для людини, а не людина для науки. «Наука, однак, повинна постійно пам'ятати, що її цілі – це не всі цілі й що порядок однорідної каузальності, який вона використовує і тому право на його постулювання, може бути вбудований у ширший порядок, щодо якого вона не може нічого сказати» [4, с.576].

В.Джеймса називають філософом, але він є також і психологом. Поєднання цих двох дисциплін характеризує аспекти екзистенціального підходу: він досліджує психологічні категорії «досвід», «тривога», «воля», але розглядає ці аспекти людського життя на глибшому рівні – онтологічному. Екзистенційний підхід – це спроба зрозуміти людську поведінку і досвід, виходячи з передумов, на яких вони базуються. Це спроба зрозуміти людину, що переживає досвід, як таку, в якій це переживання має місце.

Екзистенціалізм передбачає зосередження на екзистенції (існуванні) людини, наголошуючи при цьому, що людина повсякчас змінюється, постає. Термін екзистенція походить від латинського *existere*, що означає «поставати», «виникати».

В західній культурі екзистенція протиставляється есенції (сутності), яка передбачає наголошенні непорушних принципах, логічних законах, істинах. Взагалі, за своїм характером західна наука була есенціалістською. Математика – це гранична, чиста форма есенціального підходу. У свій час І.Кант сформулював гносеологічну класифікацію суджень, згідно якої апріорні синтетичні судження характеризують математику, як вищий рівень знання, тобто до досвідні синтетичні судження. Вершиною найбільш ситематизованого і всеохоплюючого есенціалізму став об'єктивний ідеалізм Гегеля зі спробою втілити всю реальність у систему понять та категорій. Саме проти такого підходу виступили згодом С.К'еркегор, а потім Ф.Ніцше та В.Джеймс.

Сучасну ситуацію добре описує П.Тілліх: «Я посилаюсь на речення, в якому проблема есенціалізму і екзистенціалізму виходить назовні, - славетну заяву Ж.П.Сартра, що сутністю людини є її існування «екзистенція передреє есенції. Сене цього речення: людина є такою істотою, що до якої жодна сутність («есенція») не може постулюватися, бо така сутність запровадила б постійний елемент, який заперечував би здатності людини необмежено перетворювати себе» [5, с. 245].

Одним з основних постулатів екзистенціалізму є : «Ми є наші вибори». Звісно, сутностями не можна знехтувати, вони є константами, не залежних від будь-якого рішення індивіда. Але для живої людини істина постає як реальність лише за тієї умови,

якщо людина бере участь у ній, усвідомлює її, має якість ставлення до неї. Лише «жива» істина, яка відчувається серцем, а не є просто абстрактною ідеєю, переживається на всіх рівнях буття, охоплюючи і свідоме, і несвідоме, лише така істина спроможна змінити людину. Кожна жива людина завжди переживає «потяг» або «силу» своїм унікальним способом.

Р.Мей погоджується з А.Маслоу у питанні про природу несвідомого. Він також вважає, що несвідоме не слід розуміти, як резервуар імпульсів, думок і бажань, які є культурно неприйнятними, як на цьому наголошував З.Фройд. Несвідоме розглядається як сукупність тих потенційних можливостей знання і здобуття досвіду, які індивід не може, або не бажає актуалізувати. У зв'язку з цим і механізм витиснення виглядає набагато складнішим: він передбачає складну боротьбу індивіда буття проти можливості небуття, що він неминуче порушує питання про свободу людської істоти по відношенню до її потенційних можливостей. Цей простір дуже важливий, у ньому міститься відповідальність індивіда за себе.

А.Маслоу вказує також на величезну роль несвідомого у потенційному розвитку особистості, підкреслюючи, що структура особистості передбачає наявність певних рівнів. Рівень свідомого та рівень несвідомого співіснують, хоча при цьому можуть перебувати у протиріччі один з одним. Один рівень існує в одному розумінні; інший також існує в іншому, глибшому розумінні й може одного разу вийти на поверхню, стати свідомим. Загальновідомо, якими можуть бути люди за певних умов, які є сприятливими: вони можуть бути щасливими, безтурботними, задоволеними собою, вільними від почуття провини й перебувати у мирі із самими собою. Тільки за таких умов вони можуть реалізувати себе й стати тими, ким вони хочуть стати.

Якими ж мають бути сприятливі умови, необхідні для розкриття справжньої природи людини? Щоб з'ясувати, чого потребує людина і що вона собою являє, необхідно створити особливі умови, які сприяють виявленню її потреб і здатностей та забезпечують можливості їхнього розвитку. Такою першою умовою, згідно з А.Маслоу, має бути свобода вибору з широкого кола можливостей. З цієї точки зору, якщо йдеться про умови, які сприяють самоактуалізації або здоров'ю, сприятливим навколишнім середовищем є таке, що забезпечує необхідні вихідні матеріали, а відтак відходить осторонь, щоб дати організму можливість самому виразити свої бажання й зробити свій вибір. Хворі люди, що страждають на невроз, часто роблять неправильний вибір; вони не знають, чого хочуть. І навіть коли знають, їм бракує сміливості зробити правильний вибір. Коли йдеться про правильний вибір, наданий людині, маються на увазі здорові дорослі люди та незіпсовані діти. Таким чином, природа норми – це вищий рівень досконалості, на який ми здатні. Проте цей ідеал, підкреслює А.Маслоу, не є недосяжною метою – він перебуває всередині нас, він існує як потенційна можливість, а не як реальність. На підставі сказаного вище А.Маслоу робить важливі висновки, які стають підвалиною гуманістичного світогляду та гуманістичного психоаналізу: якщо раніше ключовими поняттями були контроль, придушення, дисципліна, навчання та виховання, ґрунтовані на принципі, що глибини людської натури є небезпечними, лютими, хижацькими та ненажерливими, то головними ключовими моментами динамічної психології А.Маслоу стали спонтанність, вивільнення, природність та самостійний вибір.

Ці дві концепції породжують зовсім протилежні уявлення про суспільство, закон, освіту та сім'ю. В одному випадку вони є обмежувальним та стримувальним чинником, в іншому ж вони призводять до задоволення та реалізації потенційних можливостей особистості.

А.Маслоу підкреслює, що до майбутнього готова лише гнучка, креативна особистість, яка здатна зустріти нове з довірою і без страху. Дослідники розглядають креативність, яка розповсюджена значно ширше і притаманна кожній людині. Якщо раніше це поняття було прерогативою таких фахів, як винахідник, митець, письменник, то тепер креативність можна спостерігати у повсякденній життєдіяльності людини як прояв її творчого первня – у приготуванні їжі, вмінні вести господарство, вихованні дітей. Таким чином, можна розмежувати ці два поняття – “креативність таланту” та “креативність самоактуалізації”, причому остання розповсюджена значно ширше й має значно тісніший зв'язок з особистістю, виявляючи себе не тільки у продуктах творчості, але й у повсякденному житті.

Інші перспективні теми, які екзистенціальний психоаналіз дає змогу побачити новому – це воля та прийняття рішень, конструктивних функцій тривоги та провини, поняття і досвіду буття-у-світі, значимість часу, особливо майбутнього.

Душевне життя людини необхідно розглядати не як замкнуте в собі ціле, а як інтегративне поєднання ланок, яке перебуває у цілісному зв'язку зі світом. Людина є тим, чим вона є, завдяки способу, яким переживає враження від навколишнього світу і як поводить себе в ньому. Переживання і поведінка людини здійснюються у постійному круговому процесі комунікації індивіда зі світом, вони становлять діалог між людиною та світом.

Наведеним вище окреслюється базова теза антропологічної, тобто спрямованої на пізнання образу людини, психології. Вона розглядає душевне життя у подвійному розумінні цілосності: з одного боку, в його перебігу у світі – в «горизонтальній», комунікативній взаємодії особи зі світом; з іншого – як «вертикальну» єдність, що існує всередині особи і має власну сферичну будову.

Під горизонтально спрямованим аспектом цілосності мається на увазі, що душевне життя завжди відбувається як діалог між людиною і світом. В цьому діалозі можна виокремити чотири складові.

Щоб діалог відбувся взагалі, людина потребує здатності до сприйняття і усвідомлення світу та орієнтації в ньому. Це стає можливим завдяки дії складного апарату взаємозалежних психічних функцій: спочатку починають діяти органи сприймання; надалі підключається пам'ять, що зберігає сприйняте; акти мислення диференціюють зміст наших сприймань та поняттєво схоплюють зв'язки між речами і подіями.

Людина не механічно відзеркалює навколошній світ. Як жива істота, людина пов'язана зі світом певними потребами, що послуговують її самозбереженню і самоздійсненню. Вона зчеплена з ним тематикою і динамікою життєвих потреб, потягів і прагнень, розмаїття яких простягається від вітальних життєвих потреб самозбереження і сексуальності аж до метафізичних людських потреб. Потреби, потяги і прагнення стають

другою ланкою діалогу людини зі світом. Саме вони впливають на наше сприймання, нашу пам'ять, уяву і наше мислення.

Все, що трапляється з нами у світі, не залишається для нас індеферентним, а переживається нами і відображається у прагненнях. Це виявляється в тих переживаннях, які ми позначаємо як емоції. Нам вони відомі як лють і гнів, як хвилювання і острах, як незадоволення, радість і смуток, як співчуття і любов, як заздрість, ревності і ненависть, як сподівання і розчарування, як відчай і сум. Емоції стають третьою ланкою в діалозі людини зі світом.

Із динамікою потягів та прагнень і емоціями, що з ними співвідносяться, можна пов'язати останню ланку процесу комунікації людини зі світом. Це комплекс того, що ми називаємо діяльністю. Діяльність – це відповідь людини в її діалозі зі світом.

Таким чином, наведені вище базові процеси душевного життя – сприйняття світу і орієнтація в ньому, потяги і прагнення, емоції і дії – являють собою чотири ланки циклічного процесу, що відбувається за принципом зворотного зв'язку.

В сучасному гуманітарному знанні існує ще одна модель душевного життя, а саме модель душевного розшарування.

Розглядаючи душевне життя людини інтерперсонально, в аспекті його шарової побудови, необхідно підкреслити значущість таких тривалих станів як почуття життєвості і почуття самоті. Формами почуття вітальності є настрої, відомі нам як життєрадісність, сум, невдоволеність чи тривога. Коли йдеться про людину в цілому, настрої постають не лише варіантами вітальності, вони впливають на людину, на її почуття, поведінку. Так життєрадісність робить людину відкритою до світу, схильною до його позитивного прийняття, закладає готовність переживання як позитивну цінність.

Інтегративно переплетеним із почуттям життєвості, але не ідентичним йому постає такий стаціонарний настрій, як почуття самоті. Це те індивідуально своєрідне в кожній людині, як почуття самовпевненості, довір'я до себе, самоповага. У піднесеному і зміцненому почутті самоті наше буття проектує себе у світ зовсім по-іншому, ніж в усталеному почутті меншовартості.

Групу процесів, завдяки яким реалізується життя особи, можна позначити як індивідуальне самотуття. До них, зокрема, належить потяг до самозбереження, спрямований на забезпечення необхідного мінімуму екзистенції; надалі – егоїзм, що воліє мати все для себе; надалі – воля до влади, а також домагання визнання й авторитету з боку оточення.

Сфера душевних спонук самотрансценденції позначається особливими іменами, а саме – «серцем» і «сумлінням».

«Мати серце» означає сприйняти навколишній світ, людей, що оточують нас, як суще, що має власну цінність і зі значущості якої наше буття отримує смисл і повноту. «Серце» виступає як здатність до зв'язків самотрансценденції, з яких, у свою чергу, зростає почуття відповідальності.

Стаціонарні настрої, прагнення і емоції є ендотимними переживаннями, або переживаннями ендотимного ґрунту. Спільне в них те, що вони охоплюють людину і оволодівають нею. Настрій захоплює людину, емоції подиву, співчуття, страху

оволодівають нею; голос сумління кличе її; сексуальний потяг, імпульс до самозбереження, потреба визнання спонукають її.

Саме такі переживання ендотимного ґрунту чітко відмежовуються від процесів, що відбуваються у шарі, який над ним напластовується. Як ланка душевної будови людини мислення і воля являють собою шар, якому підпорядковуються ендотимні імпульси.

Рівновага між ендотимним ґрунтом і особистісною надбудовою має назву «тектоніка особи». Ця рівновага може бути порушеною, коли один із двох шарів переважає. Протягом дня людина йде то швидше за своїми настроями, емоціями і ендотимними імпульсами, то швидше за раціональними роздумами і волею, що скеровує до мети.

І, звісно, величезну роль в душевному житті людини відіграє несвідоме. Сфера несвідомого аж ніяк не обмежується почуттями і спонуканими, уявленнями і думками, які ми витісняємо з нашої свідомості. Вона охоплює все те, що ми дотепер відчували і переживали. Із самого раннього дитинства людина карбована своїми враженнями і досвідом; перебуває під впливом образів ландшафту рідного краю, досвідом спілкування з батьком, матір'ю, братами, сестрами, нарешті, під впливом культурного середовища, в якому виросла, його звичаїв і моралі, а також притаманних йому форм мислення і шкал цінностей.

Таким чином, конче необхідно сформулювати і проаналізувати цілісне уявлення про душевне життя людини, оскільки таке уявлення дає орієнтири для дослідження проблеми людини з гуманістичних позицій для філософії, психології, педагогіки, особливо сьогодні, коли буття сучасної людини визначається тим, що К.Ясперс позначив, як «панування апарату». Під апаратом розуміється раціоналізована організація засобів і зусиль, що слугують свідомо скерованій техніці буття. За такого підходу інтерес до людини здебільшого зводиться до питання про те, який модус поведінки і на який потенціал можливостей у рамках певних вимог можна розраховувати щодо даного індивіда. Прикметною рисою нашого часу є аналіз використання кожної людини виключно з цієї точки зору і маніпулювання нею в рамках апарату індустріального суспільства. Відтак зникає інтерес до людини як до в-собі і для-себе значущої цілісності, до її власної самоцінності як особи.

Єдиний шлях до розуміння людських істот – це з'ясування природи буття людини. Екзистенційний підхід намагається не бути раціоналістичним або антираціоналістичним, але шукає ґрунт, на якому намагається бути і раціоналістичним і ірраціоналістичним. Екзистенціальний підхід передбачає досягнення індивідуальності не завдяки тому, що намагається обійти конфліктні реалії світу, уникнути їх, а завдяки тому, що людина йде назустріч зовнішньому світу, зі всіма його конфліктами і реаліями і завдяки цьому здобуває свою індивідуальність.

Література:

1. *Маслоу А.* По направлению к психологии бытия: религия, ценности и пик переживания // А. Маслоу – М. : ЕКСМО-пресс, 2002. – 305 с.
2. *Маслоу А.* Психология бытия // А. Маслоу – Киев: Ваклер, 1997. – 300 с.
3. *Мей Р.* Любовь и воля / Р. Мей – Релф-бук; Ваклер, 1997. – 380 с.

4. James, Principles of Psychology. – P.576.
5. Tillich Paul, Existential philosophy // Journal of hist. Ideas. Vol.5.

УДК: 115

Шамша И.В.

Национальный университет «Одесская юридическая академия»

ФРИССОН КАК ПРОЯВЛЕНИЕ ДУШИ ЧЕЛОВЕКА

Статья посвящена обоснованию философско-антропологического содержания феномена фриссона. Несмотря на популярность темы фриссона, в современном философском дискурсе практически отсутствуют исследования на эту тему. В научно-популярном дискурсе тема фриссона исследуется Д.Робсоном. В научном она представлена в исследованиях Oliver Grewe, Björn Katur, Reinhard Kopiez, Eckart Altenmüller.

Ключевые слова: фриссон, душа человека, телесность, философская антропология, единство души и тела, непосредственный поток сознания, феномен любви, М.Мерло-Понти, видение, теория зрения.

Шамша И.В. Фріссон як прояв душі людини. Статтю присвячено обґрунтуванню філософсько-антропологічного змісту феномена фріссону. Не дивлячись на популярність теми фріссону, в сучасному філософському дискурсі практично відсутні дослідження з цієї теми. В науково-популярному дискурсі тема фріссону досліджується Д.Робсоном. В науковому – її представлено в дослідженнях Oliver Grewe, Björn Katur, Reinhard Kopiez, Eckart Altenmüller.

Ключові слова: фріссон, душа людини, тілесність, філософська антропология, єдність душі та тіла, безпосередній потік свідомості, феномен любові, М.Мерло-Понті, бачення, теорія зору.

Shamsha I. Frisson as a manifestation of the human soul. The article is devoted to the substantiation of the philosophical-anthropological content of the phenomenon of frisson. In spite of the popularity of the frisson topic, there is practically no research on this topic in contemporary philosophical discourse. In the popular science discourse, the topic of the frisson is explored by D.Robson. In scientific it is presented in research Oliver Grewe, Björn Katur, Reinhard Kopiez, Eckart Altenmüller.

Key Words: frisson, the human soul, physicality, philosophical anthropology, the unity of soul and body, the direct flow of consciousness, the phenomenon of love, M. Merlo-Ponty, vision, theory of vision.

Постановка проблемы. Феномен фриссона в последнее время привлекает все более пристальное внимание исследователей и пользователей интернета. Название этого